

КЕНОТАФИ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СЕРЕДНЬОГО ПОДНІСТЕР'Я: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Дмитро Мостовий | аспірант, Львівський національний університет імені Івана Франка

Публікацію присвячено актуалізації та попереднім результатам аналізу поховань, які не містять людських кісток, на могильниках черняхівської культури Середнього Подністер'я. Виділено характерні риси та можливі причини появи кенотафів.

Ключові слова: *Середнє Подністер'я, пізньоримський час, черняхівська культура, поховальний обряд, кенотафи.*

Поховання, які не містять людських кісток, так звані кенотафи, належать до особливої категорії поховальних комплексів. Подібні пам'ятки наявні на ґрунтових і курганних могильниках широкого кола археологічних культур пізньоримського часу Східної Європи: сарматської (Sonos, 2007, pp. 180–181), вельбарської (Skóra, 2014) та культури карпатських курганів (Вакуленко, 2010, с. 68–69). Той факт, що немає спеціальних робіт, присвячених подібним об'єктам черняхівської культури, зокрема на Середньому Подністер'ї, актуалізує питання їхнього дослідження, передусім систематизації і класифікації.

Проблема полягає в тому, що більшість дослідників черняхівської культури приділяють недостатньо уваги кенотафам, обмежуючись лише згадками про їхню наявність на могильниках. Попри це, варто згадати короткі різночасові коментарі радянських і українських археологів щодо «кенотафної» проблеми. Зокрема, Е. О. Симонович (1967, с. 217), досліджуючи могильник Коблеве (Миколаївська область), висловив припущення про цілком можливе існування кенотафів, що імітують поховання з кремацією. І. С. Винокур (1979, с. 126), коротко описуючи кенотаф, який був виявлений на могильнику Ружичанка (Хмельницька область), зазначив, що в попередників черняхівців, носіїв зарубинецької культури, також побутувала традиція влаштування окремих символічних могил. Наприклад, було відкрито

© Дмитро Мостовий, 2021

кілька подібних об'єктів на Корчуватському могильнику зарубинецької культури (Київська область). Дослідник зробив висновок про те, що традиція черняхівських кенотафів має місцеве коріння. Г. Ф. Нікітіна (1985, с. 16) у власних типологіях для тілопокладень і тілоспалень черняхівської культури також згадала кенотафи, окремо додавши, що ця назва умовна, адже дуже часто до їх переліку відносять поховання, характер яких невизначений. Подібні пам'ятки, на думку дослідниці, слід описувати особливо ретельно для зручності обробки статистичних даних. М. В. Любичев (2011, с. 45), аналізуючи поховання з пізньоскіфськими та сарматськими ознаками на могильниках черняхівської культури дніпро-донецького лісостепу, зауважив, що більшість кенотафів цього етнокультурного компонента черняхівської спільноти мають одну спільну рису – наявність залишків м'ясної жертвовної їжі, тобто кісток тварин.

Загалом, більшість дослідників обережно ставляться до виділення кенотафів. Зокрема, В. С. Тиліщак (2014, с. 199–200) наголосив на тому, що окремі з таких об'єктів могли бути похованнями грудних дітей, кістяки яких повністю зітліли. Обмежений обсяг історіографії не дає змоги сформулювати єдиний погляд на подібні пам'ятки в черняхівській культурі. Водночас, проблема кенотафів вельбарської культури (Skóga, 2014) та культури карпатських курганів (Вакулєнко, 2010, с. 68–69) розкрита на якісно кращому рівні.

На території Середнього Подністер'я відомо щонайменше 13 поховань без людських кісток. Вони походять із п'яти могильників черняхівської культури в межах Чернівецької та Хмельницької областей України (рис. 1). Це некрополі Горошівці (поховання 7), Думанів (поховання 41), Малинівці (поховання 6, 11), Оселівка (поховання 5, 19, 20, 27, 38, 57, 60, 61) й Романківці (поховання 11). Картографування пам'яток показало, що їхнє поширення в регіоні Середнього Дністра є досить рівномірним. Більшість кенотафів здійснені в простих прямокутних ґрунтових ямах завглибшки 0,35–1,45 м. Їхня довжина варіює від 1 до 2,15 м, а ширина від 0,8 м до 1 м. Усі поховання супроводжувались приношеннями кружальним або ліпним посудом. Сліди тризни виявлені у дев'яти кенотафах. Поодинокими випадками для таких пам'яток Середнього Подністер'я є наявність у заповненні ями каміння та фрагментів скла.

Цікаво, що поховання 86 з Оселівки, де не було кісток людини, окрім численного керамічного посуду супроводжувалось світлоглинною амфорою типу D підтипу 5 за С. В. Діденко (2018, с. 49) та

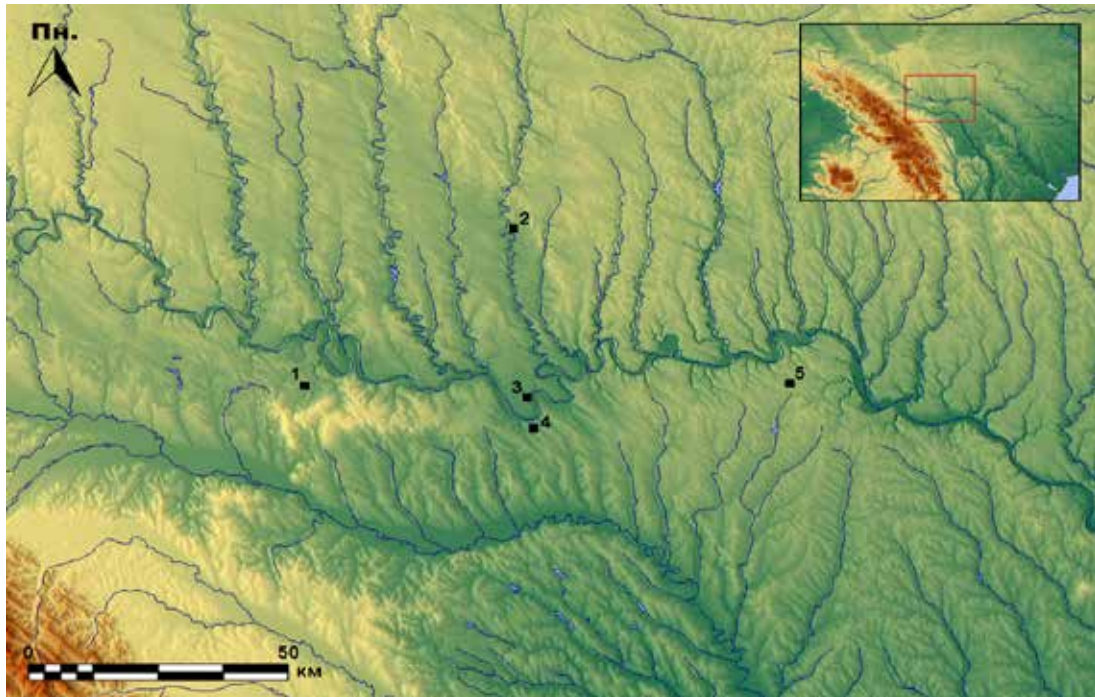

Рис. 1. Могильники черняхівської культури
Середнього Подністер'я з кенотафами:

1 - Горошівці; 2 - Думанів; 3 - Малинівці; 4 - Оселівка; 5 - Романківці

скляним фасетованим кубком типу Варпелев-Сакрау (Rau, 2008, s. 222). Ці предмети дають змогу датувати поховання першою половиною IV ст. Виявлений скляний кубок, який відображає ритуальний набір посуду для застілля, є також ознакою аристократичного походження власника «символічної» могили. Відомо, що бенкет був місцем, де вирішувалися найважливіші питання суспільного життя європейських варварів. Він був обов'язковим завершенням важливих політичних, релігійних та громадських заходів. Вожді влаштовували застілля для своїх наближених. Участь у них була почесним правом вибраного кола (Гопкало, 2014, с. 24–25). За Е. О. Симоновичем та Н. М. Кравченко (1983, с. 38–40), наявність скляного кубка вказує не тільки на високий соціальний ранг, а й на чоловічу стать людини, якій була споруджена могила.

Важливою проблемою залишається інтерпретація таких пам'яток. Цілком можливо, що дослідники мають справу з так званими фіктивними (несправжніми) кенотафами, чия поява зумовлена оскверненням, пограбуванням, руйнуванням традиційних поховань або певними умовами, коли органічні залишки людини не зберігаються. Наявність у могилі тіла чи кремації померлого можна

встановити за допомогою антропологічного та геохімічних аналізів (Тишкин и Грушин, с. 25), але подібні досліді проводяться не завжди.

Не слід також відкидати тезу про існування у племен черняхівської культури Середнього Подністер'я особливої форми поховального обряду, пов'язаної з традиційним світоглядом населення, яке прагнуло дотримуватись звичних похоронних практик. У таких випадках кенотафи могли з'являтися під час здійснення поховання, але без присутності самого небіжчика. Подібні поховальні конструкції призначалися, наприклад, для вшанування душі зниклого безвісти або утопленика. Вочевидь, кенотафи виконували роль законсервованих символічних поховань, де знаходили свій спокій померлі. Супровідний інвентар був запобіжним заходом, через який душі не поверталися, а також не могли стати причиною поширення різних хвороб (Сопос, 2007, р. 184).

Отже, причини появи кенотафів можуть мати як практичний, так і світоглядний характер. Тому окреслена проблема потребує більш ґрунтовних напрацювань, які дадуть змогу найбільш повно відтворити поховальні обряди населення пізньоримського часу Середнього Подністер'я.

* * *

- Вакуленко, Л., 2010. *Українські Карпати в пізньоримський час (етнокультурні та соціально-економічні процеси)*. Київ: Інститут археології НАН України.
- Винокур, И., 1979. Ружичанский могильник. В: Э. А. Сымонович, ред. *Могильники черняховской культуры*. Москва: Наука, с. 112–135.
- Гопкало, О., 2011. Мужской и женский черняховский костюм (по данным погребений с антропологическими определениями). *Stratum plus*, 4, с. 179–207.
- Гопкало, О., 2014. Аксессуары костюма как показатель социальной стратификации (на основе погребений черняховской культуры). *Oikum*, 4, с. 23–33.
- Діденко, С., 2018. *Античний керамічний імпорт у черняхівській культурі на території України*. Кандидат наук. Інститут археології НАН України.
- Любичев, М., 2011. Погребения с поздне скифскими, сарматскими признаками на могильниках черняховской культуры в днепро-донецкой лесостепи. *Oikum*, 1, с. 33–52.
- Никитина, Г., 1985. *Систематика погребального обряда племен черняховской культуры*. Москва: Наука.

- Сымонович, Э. и Кравченко, Н., 1983. Погребальные обряды племен черняховской культуры. В: В. В. Кропоткина, ред. *Свод археологических источников*, Д1-22. Москва: Наука.
- Сымонович, Э., 1967. Итоги исследований черняховских памятников в Северном Причерноморье. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 139, с. 205-237.
- Тиліщак, В., 2014. Могильник черняхівської культури Токи: хронологія та особливості керамічного комплексу. *Оіум*, 4, с. 197-210.
- Тишкин, А. и Грушин, С., 1997. Что такое кенотаф? *Известия лаборатории археологии*, 2, с. 24-28.
- Rau, G., 2008. Spätantike Facettschliffgläser in Nord-und Osteuropa. *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 40, s. 221-240.
- Skóra, K., 2014. Trup nieobecny?... czyli o brakujących szczątkach kostnych w grobach kultury wielbarskiej. *Acta Archaeologica Lodziensia*, 60, s. 45-68.
- Sonoc, A., 2007. Gräberlose toten, totenlose Gräber. Einige Betrachtungen zur Frage der Kenotaphen aus den Provinzialrömischen Gräberfelder aus Dakien. *Acta Terrae Septemcastrensis*, VI (1), pp. 179-188.

CENOTAPHS OF THE CHERNYAKHIV CULTURE IN THE MIDDLE DNISTER AREA: TO THE FORMULATION OF THE PROBLEM

Dmytro Mostovyi | PhD student, Ivan Franko National University of Lviv

The publication is devoted to the actualization and preliminary results of the analysis of burials with missing human bones in the cemeteries of the Chernyakhiv culture in the Middle Dnister area. The characteristic features and possible reasons for the appearance of cenotaphs are highlighted.

Keyword: *Middle Dnister, late Roman period, Chernyakhiv culture, burial rite, cenotaphs.*